

Attention is drawn primarily to the specific features of phraseological form, including some cultural, ethnic, historical and national peculiarities that can characterize English and Ukrainian idioms in a new, unexplored way. Taking into account that these two languages are really different there are more divergent, than common features in inner form and an image-bearing image of phraseological units.

According the motivation of phraseological form idioms can be transparent and opaque, meaning that one can't create the right image of a phraseological unit without using etymological analyzes.

The analysis of such image-bearing basis should be continued, because there are the other phraseological and semantic fields of idioms, which have to be investigated.

Key words: *phraseological unit, inner form, image-bearing basis, phraseological basis, motivation link, transparent / opaque basis.*

УДК 80 (477) (092)

Шелюх О. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
E-mail: dolyniuk25@gmail.com

ХУДОЖНЄ СЛОВО В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА

У статті проаналізовано актуальні для сьогодення міркування В. Сімовича щодо мови і літератури. Він високо цінував національну культуру загалом і українську мову й літературу зокрема як її обов'язкову і дуже вагомому частку. Мову та літературу В. Сімович вважав одним із найважливіших націотворчих чинників. Саме національна мова й література, доводить учений, витворює колективний портрет народу, творить його художню біографію, а разом підносить і гартує його душу, готуючи її до великих і величних історичних звершень.

Ключові слова: *мова, література, літературознавство, лінгвокультурологія, нація, націотворення.*

Василь Сімович – одна з найпомітніших постатей у нашому національному житті й на українському науковому та особливо культурно-просвітницькому видноколі першої половини ХХ століття. «Визначним громадянином» і «великим ученим» назвав його Юрій Шевельов, бо «незліченно багато Він дав українській науці» [5, с. 430]. Уявити нашу національну гуманітаристику цього періоду без його доробку неможливо: надто значним і вагомим він є – як за обсягами, так і за своєю науковою і громадянською вартістю.

В українській науці є низка студій про філологічні праці В. Сімовича, насамперед про його лінгвістичні дослідження: вони належать перу як діаспорних учених С. Гординського, В. Дорошенка, П. Коваліва, Ю. Шереха (Шевельова), так і сучасних українських науковців, зокрема М. Білоус, Н. Гуйванюк, З. Терлака, Л. Ткач та ін., – автори цих праць ставили перед собою мету проаналізувати передусім мовознавчі погляди (на проблеми українського правопису, культури мови, стилістики, граматики, термінології тощо) В. Сімовича і лише спорадично зверталися до його літературознавчих пошуків. Львівські дослідники З. Терлак та М. Білоус у ґрунтовній праці «Василь Сімович: Життєписно-бібліографічний нарис» (1995) [1] детально простежили життєвий та творчий шлях ученого. Значну увагу приділили характеристиці знов-таки його мовознавчих праць, принагідно автори торкалися й літературознавчої спадщини. Проте на сьогодні ще немає праці, яка б дала системний фаховий аналіз лінгвокультурологічних поглядів ученого, тобто його розуміння мови і літератури в контексті загальнокультурних питань розвитку української нації, питань, що не втратили своєї актуальності й дотепер.

Тому з усього комплексу філологічних проблем Василя Сімовича ставимо завдання проаналізувати найсуттєвішу, на наш погляд, проблему, як учений розумів сенс мови і літератури, їхню взаємозалежність й у чому вбачав їхню наукову та громадську доцільність.

Перш за все з'ясуємо, як розумів В. Сімович мову, бо ж без мови, зважаючи на вербальну природу літератури як засобу художнього осягання людиною буття, світу і самої себе, цього виду мистецтва бути просто не може, оскільки саме мова є його образотворчим інструментарієм, вона – самоціль.

Якщо ж зважити на те, що як науковець В. Сімович насамперед видатний лінгвіст, то аксіомою стає його винятково серйозне і шанобливе ставлення до мови як культурного явища. Мова для нього – «річ жива», яка «має свої закони, по яким живе», «як сама природа» [3, с. 57]. Як і природа, мова рухається в потоці часу і зазнає змін, тобто має свій розвій та історію.

За своєю суттю «мова – форма, в яку вливається думка» [3, с. 127], тобто засіб матеріалізації людського мислення як однієї з іпостасей духовності у звуковому вияві при усному мовленні чи знаковому – на письмі.

На функціональному рівні В. Сімович убачає в мові «звичайне собі знаряддя для людей порозумітися між собою, ...струмент, що віддає думку людини словами, ...правда, струмент – дуже тендітний, але ж звичайний, практичний прилад» [3, с. 291]. У праці «Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини» він пише: «Мова – річ практична. Вона на те, щоб найлегшим способом, найнагляднішим засобом – служити до взаємного порозуміння поміж людьми цієї чи тієї мови, щоб бути висловом людської думки» [3, с. 291].

Отже, зматеріалізувати думку (і почуття також) – найголовніше призначення мови, оскільки, на погляд ученого, «думка і слово (мова) у житті людини в вічній взаємочинності» [3, с. 291]: «Найбільша штука – віддати словом думку. Чим котра мова має більше на те засобів, тим вона з погляду розвитку – більш розвинта, більш здатна до розвитку» [3, с. 291]. Ця теза суголосна з психолінгвістичною концепцією О. Потебні, яку слід уважати одним із найголовніших методологічних джерел літературно-естетичної концепції В. Сімовича.

Звідси й головна позиція в розумінні ролі мови в житті людини і нації: мова – дзеркало духу, засіб його практичного здійснення в процесі суспільної екзистенції. Тільки в мові, тільки завдяки мові дух у всіх своїх виявах (віра, інтелект, почування, воля, пам'ять, уява) вивільняється з глибин нашого ества, здобуває свободу, а отже – життя. Мова забезпечує також комунікацію одного носія духу з іншим: людини з людиною, громади з громадою, людської спільноти всередині себе, народу з народом, навіть – покоління з поколінням (через писемні пам'ятки).

Тому якщо мова – вияв людського духу, засіб його продукування і нагромадження, то вона сама в собі має цей дух – вчений його називає: «дух мови» (роздрук наш) [3, с. 67]. І саме він – «дух мови» – несе в собі найголовніші характерні (психоемоційні, інтелектуальні, моральні, релігійні тощо) риси нації і забезпечує їй духовну самототожність. Ця категорія характерна для романтичної філософії мови, зокрема для поглядів В. фон Гумбольдта.

Таким чином, мова з простого «струменту» спілкування і порозуміння виростає в ментальний «бренд» народу, в його найзримішу і найвиразнішу візитівку: «Коли брати на увагу сукупність ознак, що творять націю, мова буде одна з найважливіших прикмет самостійності народу» [3, с. 290]. Таку мову ми й називаємо національною. Саме її, стверджує вчений, можна вважати за національні святощі [3, с. 290]. І хай «від таких поглядів, – резюмує він, – відгонить романтикою...», вони «...ї досі характеристичні для різних народів, і найбільш для недержавних, і вони зрозумілі» і «...для самої нації, для її виховання корисні», й «для розвитку нації вони мають вагу...» [3, с. 291].

Чому? Бо сприяють її самоусвідомленню, піднесенню її гідності і гордості, а тому спонукають боротися за своє політичне, економічне і, зрештою, державне самоствердження, забезпечуючи таким чином нації повну незалежність, самодостатність і повагу інших народів. На наш погляд, ці зауваги вченого й тепер, на жаль, своєї злободенності не втратили: згадаймо сьогочасні баталії в нашому політикумі щодо державного статусу української мови або потуги деяких поборників прав національних меншин надати російській мові в Україні статус другої державної чи бодай офіційної.

Отже, національну мову треба знати, культивувати й берегти, всіляко сприяючи її розвитку в усіх сферах життя народу: в політиці, в діяльності державних установ, у науці, освіті, в мистецькому житті тощо.

Національною ж мовою українського народу (незалежно від історичного контексту і суспільно-політичних обставин його існування та регіональних особливостей) – є саме українська мова, і ніяка інша: не російська, не польська, не німецька чи румунська. Тільки – українська! Для В. Сімовича це принципово.

Ця світоглядна позиція дуже важлива, бо саме вона фактично визначить всю культуротворчу і громадську діяльність науковця.

І свою національну мову він щиро, самовіддано і по-справжньому офірно любить і шанує. Для нього вона, рідна мова, «й гарна, й багата формами, і словами, ... вона має такі завдатки розвитку, що нею вискажеш усі найглибші думки й найтонші почування!» [3, с. 56]

І ще один дуже важливий нюанс у розумінні В. Сімовичем національної мови: вона – українська мова – «сама для себе самостійна слов'янська мова, така, як чеська, польська й т. д.» [3, с. 91–92] Самостійна – значить зріла, розвинута, самодостатня, спроможна повністю відповідати своїй суспільній ролі і забезпечити духовну самореалізацію українського народу в якнайповнішій мірі.

Звідси висновок: мова, на думку вченого, – головна передумова існування людини, суспільства і нації; в культурологічному розумінні вона є потужним продуктивним засобом, завдяки якому ми здатні творити духовні цінності, акумулювати їх і, що дуже важливо, транспонувати через писемні свої форми з епохи в епоху, від покоління до покоління, забезпечуючи таким чином спадковість і неперервність духовного поступу.

Ця креативна місія мови найповніше розкривається саме в таких сферах культури, як наука, освіта і література.

Отож далі зосередимо увагу саме на тих аспектах світогляду Сімовича-вченого і громадянина, які розкривають його візію літератури крізь призму слова, мови.

Літературу науковець мислить як один із видів мистецтва, образотворчий інструментарій якого складає мова. Це означає, що в літературі мова виступає головним засобом творення образу. Слово в літературі – висхідний будівельний матеріал, з якого твориться художній образ, саме ним, словом, митець-літератор відображає-зображає-малює життя так само, як того досягають творці в інших мистецтвах іншими засобами. Слово в літературі – і барва, і рух, і музичний тон. Оця словесна природа літератури і є її головна особливість як виду мистецтва. Поза мовою літератури не буває. Без слова вона неможлива.

Але тут спостерігаємо дуже цікавий взаємозв'язок: так, літератури без мови не буває, але й поза літературою мова також не спроможна збутися вповні. Тобто вона існує, вона є, але, так би мовити, тільки у своєму побутовому, прагматичному, екзистенційному вимірі. Мова як носій духу по-справжньому здатна зреалізувати себе лише в релігії, філософії, науці та в літературі. У літературі вона здобуває свій найвищий – мистецький – вияв. Художність забезпечує мові вартість справжньої дорожочності, істинного духовного скарбу. У літературі мова з інструменту, з, власне, технологічного засобу виростає в творчу мету, в результат, у мистецький продукт – витвір уяви митця, креативний наслідок його фантазії й хисту.

Саме цю причинно-наслідкову взаємозалежність мови й літератури добре усвідомлює В. Сімович, бо ж недарма так ревно відстежує у своїх літературознавчих (а часто й суто мовознавчих) студіях саме мовностилістичний аспект письменства.

Отже, література – словесна художня творчість, тобто, інакше кажучи, мистецтво художнього слова. Її вчений шанобливо іменує ще «красним письменством» [2, с. 3].

Сенс літератури, а разом і її головну місію В. Сімович убачає значно вищий і достойніший, аніж просто фотографічно копіювати те, що бачить навколо око. Література, переконаний він, має виконувати передусім духотворчу і націотворчу місію, тобто плекати, підносити і оберігати душу народу, і таким чином нагромаджувати духовну міць нації, вигострювати її духовний зір, учити свій народ загострено

відчувати власну гідність, усвідомлювати свої права і, зрештою, спонукати його до боротьби за них. Письменство повинне дати нації «національний ідеал», «для якого вона мала (б) жити та боротися» [4, с. 706]. Ідеал той – національна свобода. Висловлювати (в прямому розумінні) одвічне поривання народу до волі, а треба, то будити приспане волелюбство і відтак «підсилувати новий народній рух» [4, с. 684], каталізувати націовставання в усіх його напрямках – завдання літератури. І кожен із митців слова в міру своїх громадянських і творчих сил повинен його виконувати. Тільки тоді письменницька праця не буде намарною. Так як не була марною праця Шевченка, Куліша, Франка, Лесі Українки.

Акцентуємо увагу саме на цьому аспекті бачення місії літератури вченим, бо саме так він мислив не лише громадянський сенс культури, мистецтва загалом і літератури зокрема, а й доцільність власної наукової, просвітницької і громадської діяльності, а відтак – і свого літературознавства. Так спрацьовувала громадянська домінанта його світогляду – нестримний, жагучий, щирий і завше дієвий (обов'язково дієвий і результативний!) патріотизм, іншими словами, неперебутній, неподоланий Україноцентризм.

Найпереконливіша ілюстрація до вищевикладених світоглядних положень – цитата з праці університетського учителя і наукового провідника В. Сімовича Степана Смаль-Стоцького, яку вчений, мовлячи про завдання українського шкільництва, наводить у розвідці «Степан Смаль-Стоцький як педагог і педагогічний діяч»: «...Треба працювати над дальшим образом нашої образованої вже братії, чистити погляди на нарід і світ, розганяти всякі пересуди, викорінити байдужність, очайдушність і невіру в власні сили, витворювати нові цілі і ідеали культурні, справляти похибки в вихованню і в етиці, розширяти світогляд, будити свідомість величи і сили 20-мільйонного руского народа, одареного щедро духовними оздобами, одним словом – дбати про виховане рускої інтелігенції на народній (національній) підставі в новій вірі в власні сили і власну самопоміч!» [4, с. 734–735]. Так думав не лише С. Смаль-Стоцький. Так думав і його талановитий і вдячний учень. І йдеться тут не лише про шкільництво. Це місійна програма всієї культури і літератури зокрема. За великим рахунком, кожна національна література так чи інакше, але обов'язково випрацьовує цю програму задля духовного розвою свого народу. Українська література – також.

Отже, література для В. Сімовича – великий і в громадянському та естетичному своєму вимірі дуже вартісний складник національної культури, в якій душа та історична доля народу знаходять свій художній вияв. Тому зрозуміло, що рідну мову і літературу треба знати, любити й шанувати як дорогоцінний духовний скарб, напрацьований і заповіданий нам у спадок багатьма попередніми поколіннями. Саме тому він як дослідник, популяризатор та освітянин бере і мову, і літературу за об'єкт своїх діяльнісних осягань.

Список використаної літератури

1. Білоус М. Василь Сімович (1880–1944). Життєписно-бібліографічний нарис / М. Білоус, З. Терлак. – Львів, 1995. – 178 с.
2. Верниволя Василь [Сімович В.]. Українська література. Погляд на її історичний розвиток / В. Верниволя. – Львів : Накл. «Самоосвіти», 1934. – 40 с.
3. Сімович В. Праці у двох томах. Т. 1 : Мовознавство / упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – 520 с.
4. Сімович В. Праці у двох томах. Т. 2: Літературознавство. Культура / упорядк. Л. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – 904 с.
5. Шевельов Ю. Незаступна втрата / Ю. Шевельов // Сімович В. Праці у двох томах. Т. 1 : Мовознавство / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 426–430.

Шелюх О. М. Художественное слово в лингвокультурологическом дискурсе Василя Сімовича.

Аннотація

В статье проанализированы актуальные для настоящего времени рассуждения В. Сімовича о языке и литературе. Он высоко ценил национальную культуру в целом и украинский язык и литературу в частности как ее обязательную и очень важную часть. Язык и литературу В. Сімович считал одним из важнейших нациотворческих факторов. Именно национальный язык и литература, доказывает ученый, создает коллективный портрет народа, создает его художественную биографию, а заодно поднимает и закаляет его душу, готовя его к большим и величественным историческим свершениям.

Ключевые слова: *язык, литература, литературоведение, лингвокультурология, нация, нациотворение.*

Shelyukh O. M. Artistic Expression in Linguistic and Cultural Discourse of Vasyl Simovych.

Summary

The Article provides the analyses of the actual rational of V. Simovych towards language and literature. He highly valued the national culture overall and Ukrainian language and literature per se, as part of its main and very substantial component.

The main position of V. Simovych towards the role of language in human's life and nation can be understood through his conclusions: language is a reflection and expression of a human spirit, and its his means of production and accumulation. The scholar examines the notion of "language spirit", which in his view, contains the main characteristic features of the nation and provides spiritual self-identity, hence promoting its self-awareness, raising the dignity and pride, which urges to fight for the political, economic and public self-affirmation; this, in its turn, ensures a full national independence, self-sufficiency and respect of other peoples. Thus, comes the understanding of V. Simovych's notion of the national language, which, according to his believes, must be learnt, cultivated and protected by the contribution to its development in all spheres of life of the people. Literature is perceived by V. Simovych as one of the arts, the fine instrument of which is the language. The scholar finds a deep meaning in literature, as well as in language. According to him, literature, along with its aesthetic, moral and intellectual function, first should perform spiritual- and nation-building mission, which is to nourish, enhance and protect the soul of the people. Thus, accumulate spiritual power of the nation, sharpen its spiritual vision, teach people to feel their own dignity, be aware of their rights and, ultimately, induce them to fight for themselves.

Key words: *language, literature, literary criticism, linguistics, nation, nation building.*

УДК 93(477):93(475.5)

Шеретюк Р. М.,
доктор історичних наук,
професор кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Рівненського державного гуманітарного університету
E-mail: sheretyuk.r@gmail.com

**РУСИФІКАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ХОЛМЩИНИ І ПІВДЕННОГО ПІДЛЯШСЯ
ВПРОДОВЖ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.**

У статті окреслено чинники та наслідки русифікації світської й духовної освітньо-виховної системи уніатського населення Холмщини і Південного Підляшся як один із провідних засобів етноконфесійної політики російського самодержавства в регіоні впродовж другої половини ХІХ ст.

Ключові слова: *російське самодержавство, Холмщина і Південне Підляшся, греко-уніати, освітньо-виховна система, русифікація.*

Політика денационалізації та русифікації, яку царський уряд активно реалізовував на теренах Правобережної України з часу її приєднання до складу Російської імперії, була чітко окреслена Миколою І: «Один закон, одна мова, одна віра» [7, с. 260]. Після офіційного «возз'єднання» уніатського населення цього регіону з Російською православною церквою (далі – РПЦ) 1839 р., пильна увага урядових кіл імперії була звернена на Холмщину і Південне Підляшся. Своєрідним поштовхом до цього стало польське повстання 1863–1864 рр., у якому взяла участь і частина уніатського кліру. За церковною статистикою, станом на 1872 р. у цьому регіоні було 267 уніатських парафій; із загальної кількості – 507.157 осіб більше половини – 266.573 особи – «перебували в латинстві», тобто були римо-католиками, 2.181 чол. – православними, а решта – близько 240 тисяч осіб – уніатами [2, с. 60]. Саме останні стали об'єктом наступної широкомасштабної акції російського царату, спрямованої на денационалізацію, русифікацію та остаточне, згідно з імперською ідеологічною програмою, злиття поліетнічного та поліконфесійного населення цього регіону з Російською імперією.